

Tóth Valéria

A *-falva* > *-fa* változás településneveinkben

1. A 15–16. század fordulójára a magyar településnevek alakját érintő rendszerű strukturális változások lényegében véve lezárultak.¹ Néhány évszázad elteltével azonban egy új változástípus tűnik fel a körükben, amely látszólag szintén a névszerkezet módosulásaként ragadható meg: a *falva* utótagú összetett településnevek a magyar nyelvterületnek egy jól körülhatárolható részén *fa* utótagúakká váltak. A *falva* > *fa* változás kronológiai és névföldrajzi viszonyai annyira szembetűnőek, hogy erre — ismerve a *falva* utótaggal álló településnevek korai időktől fogva jelentkező általános elterjedtségét² — valamilyen ésszerű magyarázatot kellene találnunk.

A változás — bizonyára éppen sajátos természetének köszönhetően — már igen korán sokak figyelmét felkeltette: egyesek csak érintőlegesen (néhány mondat és példa erejéig) szóltak róla mint különleges nyelvi fejlődésről (például WERTNER 1905, ZOLNAI 1906, PAIS 1911 stb.), mások a *falva* etimológiai kérdéseiben s ezzel összefüggésben legfőképpen a szóvégi *u* mibenlétén vitázva tettek említést a folyamatról (vö. például KNEZSA 1928, PAIS 1931a, MÉSZÖLY 1942, 1956, PAPP I. 1963), míg végül KÁZMÉR MIKLÓS kiváló *falva*-monográfiája (1970) lényegében lezárta a *falva* > *fa* változás szakirodalmi tárgyalását. KÁZMÉR e munkája ugyanis amellet, hogy a korábbi szakirodalom alapos összefoglalását adja, a tendencia hatókörébe került településneveket adattárban közli, és a folyamat regisztrálását is igyekszik elvégezni. Ennek keretében szól a változás kronológiai és nyelvföldrajzi körülményeiről, a háttérben esetlegesen meghúzó-dó (részben az elődök által is felvetett) nyelvi és nem nyelvi tényezőkről. És noha a változást indukáló mechanizmusok ügyében megnyugtató megoldást végső soron nem kínál, számos olyan problémát és kérdést megfogalmaz, ami továbbgondolásra feltétlenül érdemes, és amely talán a lehetséges válaszokhoz is elvezet bennünket.³

¹ Lásd erről részletesen TÓTH V. 2007, főként 63–4.

² A *falva* 13–16. századi megterheltségének területi vonatkozásaihoz lásd a KÁZMÉR MIKLÓS által készített táblázatos összefoglalást és az ezt illusztráló térképet (1970: 62–3).

³ A KÁZMÉR által feldolgozott és összefoglalt szakirodalmi előzményekről (egy-két kivételtől eltekintve) az alábbiakban csak akkor szólok, ha azoknak az itt kifejtett álláspont szempontjából is jelentőségük van.

Ehhez azonban szükségesnek látom a változás néhány olyan — KÁZMÉR munkájának köszönhetően — közismert sajátosságának előrebocsátását, amelyekből a jelenség magyarázatakor véleményem szerint kiindulhatunk: elsősorban a *falva* > *fa* módosulásnak a területi, időbeli és névrendszertani vonatkozásai érdemelnek komolyabb figyelmet.

1.1. A *falva* > *fa* változás területi meghatározottsága kezdettől fogva feltűnt azoknak a kutatóknak, akik egy-egy konkrét *fa* végű településnév kapcsán etimológiai fejtegetésekbe bocsátkoztak: PAIS DEZSŐ például a Zala megyei *Kálócza* helységnév kapcsán jegyzi meg, hogy annak utótagja az a *falva*, amely a nyugati nyelvjáróterületen „általános összevonás” eredményeként *fa* lett (1911: 168). CZUCZOR–FOGARASI szótára pedig már jóval korábban szövelt arról, hogy a *falva* dunántúli szokásos rövidítésének tekinti a *fa* utótagot (CzF. 2: 562). Ezeket az apróbb utalásokat aztán KÁZMÉR MIKLÓS munkája pontosította, több kiindulási gócot is kimutatva lényegében a nyugati nyelvjárótípussal egybeeső vidéken. Eszerint a változás első hullámaként a Vas és Zala megye területére lokalizálható településnevek szenvedték el a *falva* > *fa* módosulást, majd némi késéssel Baranya megye egyes területein is megindult a tendencia, és végül, amikor a Dunántúl jelentős részén lényegében befejeződött a változás (217 település nevét érintve), akkor vette kezdetét a Pozsony megye területére eső harmadik nyugat-magyarországi gócban (ahol további 20 *falva* > *fa* változás regisztrálható).⁴ Az elszórtan másutt (például Bihar megyében két település nevében, illetőleg Szatmár, Heves, Máramaros, Turóc, Gömör megyékben egyszer-egyszer) felbukkanó változások nem valószínű, hogy újabb gócról árulkodnának: ezek egyedi (és többnyire késői) előfordulása, valamint nyelvöldrajzi elszigeteltsége arra utal, hogy talán inkább valamiféle írásbeli rövidítés eredményei lehetnek (lásd mindehhez KÁZMÉR 1970: 69–73).

A *falva* > *fa* változási tendencia déli határáként a Mura, Dráva vonalát, nyugati határáként pedig a nyelvhatárt jelölhetjük meg. Kelet felé a változás nem lépi át a Dunát: Győr, Veszprém, Tolna megyében véget ér, aminek talán az is oka lehet, hogy a Duna–Tisza közén jóformán — a sajátos történelmi feltételek és ezzel kapcsolatos településtörténeti okok miatt — nem keletkeztek *falva* utótagú településnevek, vagy ha mégis, azok elpusztultak, vagy pedig már korábban más tendenciák hatókörébe kerültek (vö. KÁZMÉR 1970: 71). Az így körülhatárolt terület belsejében viszont alig akad olyan *falva* utótagú településnév, amit ne érintett volna a változás: Vas megye nyugati részén a *falva* például abban a néhány esetben maradt csak meg, amikor német vagy ritkábban horvát lakosságot jelez-

⁴ A pozsonyi terület *falva* > *fa* változása minden bizonnyal nem tekinthető a dunántúli terület utolsó hullámának, részben a két területet elválasztó földrajzi távolság okán, főleg pedig amiatt nem, mert a dunántúli és a pozsonyi góc között a változásnak lényegében semmiféle nyoma sincs.

nek az iratok (*Farkasfalva, Sámfalva*), ezekben ugyanis KÁZMÉR szerint „a köz-igazgatás nyelve őrizhette meg a hagyományos alakot” (i. h.).

1.2. A *falva* > *fa* változás kronológiai viszonyai ugyancsak jól meghatározhatók: a jelenség dokumentálását majdhogynem mindössze néhány forráshoz köthetjük. A kiindulópontnak Zala megye tűnik, ahol a 17. század elején már sűrűn mutatkoznak az egykori *falva* előzményből lett *fa* utótagú nevek. Vas megye területén a 17–18. század fordulójától jelennek meg nagyobb számban a változásra utaló adatok, a tendencia nagy intenzitását jelzi ugyanakkor, hogy itt alig egy-két településnév tudta csak kivonni magát a hatósugarából. Baranyában különösen feltűnő a döntően egyetlen forrásban megjelenő hirtelen változás: 1600-ig az adatok minden forrásban még a *falva* utótagot mutatják, aztán azonban majd egy évszázadig adathiánnyal küszködünk, az 1696-tól feltűnő újabb adatok pedig már *fa* névvégződéssel állnak. Pozsony megye déli részére a változási folyamatot egy későbbi, de az előzőtől független hullám hozza el: az 1773-as LexLoc.-ban jelennek meg az első rövid alakok, s a *falva* ~ *fa* variánsok ezen a vidéken aztán még hosszú ideig elhúzódóan váltakoznak egymással.

1.3. Néhány korai szakmunkától eltekintve (mint például ÁDÁM 1918)⁵ a Dunántúlon szokásos *fa* utótagú településnevekről mindenki úgy tartja, hogy az a *falva*, *falva* lexémával tartozik össze. Az egyes településnevek adatsorának ismeretében változástipológiai szempontból ezt a megállapítást még tovább szűkíthetjük: a *fa* névvégződés ugyanis — szemben néhány korábbi elgondolással (például ZOLNAI 1906) — a *falva*-ból nem, csupán a *falvá*-ból származhat (lásd ehhez KÁZMÉR 1970: 252–67), s ez a korlátozás véleményem szerint alapvető jelentőséggel bír a változás magyarázatában is. A 240 *fa* utótagú helynévből 215 esetében kimutatható a *falva* előzmény, a maradék 25-ből 10 név másodlagos keletkezésű „fióktelepülés” (például *Asszonyfa* mellett *Kisaszszonyfa*), 15 név *fa* alakban bukkan fel a 18–19. században, általában olyan puszták, határrészek nevéként, melyek jó részében minden bizonnyal régen elpusztult települések nyomát kell látnunk (i. m. 65–6).

Az előzőekben elősorolt térbeli, időbeli és rendszertani vonások mindegyike jelentőséggel bír ugyan a változás felgöngyölítésében, de úgy látom, két tényezőt már itt érdemes kiemelni. Nagyon feltűnő ugyanis, hogy a *fa* nyelvi elem⁶

⁵ Ez a rövidke írás nagyon jól szemlélteti, mennyire elengedhetetlen a mai névanyag magyarázatakor a történeti adatok ismerete: ha ÁDÁM IMRE figyelmet fordított volna ezekre az adatokra, feltehetőleg eszébe sem jutott volna, hogy a *fa* utótagban a *fa* 'Baum' lexémát keresse, s elsődlegesen határfák megjelölésére szolgáló megnevezésként könyvelje el a *Gilvánfa*, *Büdösfá* alakulatokat, motivációjukként arra az egyébként kétségtelen tényre utalva, hogy a határfáknak a birtokok körülhatárolásában mindenkor nagy szerepük volt.

⁶ Utótagnak a *fa* elemet nem nevezem mindaddig, amíg bizonyosságot nem szerzünk annak valódi lexémaként való funkcionálásáról.

semmilyen más lexéma helyébe nem lépett, csakis a *falvá*-t váltotta fel, és hogy a fentiekben körülhatárolt területen szinte minden *falva* utótagot érintett. Mindezek fényében pedig igen alapos a gyanúnk, hogy a *falva* > *fa* változás nem kifejezetten névszerkezeti, hanem sokkal inkább egy olyan tendenciaszerűen érvényre jutó módosulás eredménye lehet, amely alaktani indíttatású hangtani természetű jelenségként indulhatott hódító útjára. A későbbiekben ezt a feltevést — lehetőleg több oldalról is megtámogatva — igyekszem majd részletesen is kifejteni.

2. A *falva* > *fa* településnév-változás kapcsán a fő kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az alaki módosulás szerkezeti-strukturális elmozdulásként vagy hangváltozásként ragadható-e meg. A névszerkezeti változás mellett az szólhatna, ha a magyar nyelvben ki tudnánk mutatni egy *fa* névalkotó formáns (lexéma vagy valamiféle névképző elem) létét, amelynek a névadásban és a névváltozásban egyaránt szerepe lehetett. Amennyiben az e téren végzett bűvárlataink során negatív eredményre jutunk, az a szerkezeti változás lehetőségét is erősen kérdésessé teheti, s a folyamatot ennek folytán már nagyobb valószínűséggel utalhatjuk a hangtani természetű (szabályos vagy szabálytalan) módosulások körébe.

2.1. A *falva* > *fa* típusú településnév-változást a s z e r k e z e t i v á l t o z á s o k közé — amint azt fentebb említettem — csakis abban az esetben sorolhatjuk, ha a *fa* elemről igazolni tudjuk annak önálló lexikális egység voltát, azaz egy 'település, falu' jelentésű *fa* lexéma meglétét, vagy esetleg azt, hogy a *fa* a településnevek alkotásában szerepet vállaló helynévképzővé lett. Az első esetben a *Asszonyfalva* > *Asszonyfa* változást éppen olyan típusú szerkezeti átalakulásnak (névrészcsere) tekinthetjük, mint például az *Újfalva* > *Újlak* módosulást, ahol az utótagként álló 'település' jelentésű lexéma egy másik hasonló jelentésű földrajzi köznévvvel cserélődött fel. Amennyiben a *fa* településnév-képző formánssá alakult, az *Asszonyfalva* > *Asszonyfa* változást úgy regisztrálhatjuk, mint amelynek során egy névrésznyi szerepű lexémát névelemnyi szerepű (toldalék)morféma váltott fel, azaz esetében például a *Jánostelke* > *Jánosi* változáshoz hasonló névrész > névelem csere történt.

BENKŐ LORÁND a településnevek *fa* utótagjáról azt tartja, hogy az egy 'falu, lakott hely' jelentésű lexéma, amely — középkori elterjedési területe alapján — nyugati (dunántúli, kislalföldi) és keleti (kelet-erdélyi) tájszó lehetett. A *falu* közséhoz való kapcsolását etimológiailag vitatja ugyan, de kétségtelenül önálló földrajzi köznévként gondolja (1965: 75). A névképző formánssá váló értékelés lehetőségét KÁZMÉR MIKLÓS veti fel nem túl nagy meggyőződéssel (1970: 68). Úgy gondolom, az nem lehet vitás, hogy amennyiben valóban létezett egy 'falu, lakott hely' jelentéssel bíró *fa* helyjelölő lexéma vagy egy településnévképző funkcióval bíró *fa* morféma, méltán várható el tőle, hogy — a földrajzi köznevek és a helynévképzők legalapvetőbb funkcióját betöltve — a névadásban és a névváltozásban részt vállaljon.

A *fa* elsődleges településnevek megalkotásában — sem földrajzi köznévként, sem képzőként — ismereteink szerint nem vett részt. Ebből azonban messzemenő következtetéseket — azt hiszem — komoly hiba lenne levonni, hiszen arra az időszakra, amikor a *fa* egyáltalán feltűnik a településnevekben, ennek a helyfajtának a keletkezése (a településhálózat kialakulásának következtében) már jócskán lezárult, újonnan településneveket a 17–19. században — bizonyos vidékek kivételével — nemigen alkottak. Az elnéptelendett Délvidéken azonban például Temes vármegye, a Bánát, a Bánság betelepítése a török hódoltság után, a 18. században teljesen új falvak létesítésével történt meg, ezek körében tehát a *fa* felhasználásának megvolt a lehetősége, mégsem tűnik fel egyetlen ilyen újonnan létesült falu nevében sem. Felhasználta viszont a *fa* elemet helynévalkotásra (végső soron kideríthetetlen minőségében) a hivatalos helységnevadás gyakorlata: a magyarított nevekben szép számmal vannak ugyanis *fa* végűek is. A Gidra patak mellett fekvő Pozsony megyei *Pudmeric* például a község javaslata ellenére a *Gidrafa* hivatalos nevet kapta, a törzskönyvbizottság véleménye szerint ugyanis a *Pudmeric* név kései és ráadásul még kiejteni is nehéz (vö. MEZŐ 1999: 313). Ilyen módon jutott a *Mikófa* hivatalos névhez a Zala megyei *Miklavecz* is (i. m. 247). De megtaláljuk a *fa* végű hivatalos neveket az elsődleges magyar névalakok helyén, azaz nem magyarítási szándéktól vezérelve is. A Zala megyei *Alsópálfa* eredeti, történelmi neve *Pályi* volt, ami miatt javaslat született a *Muraközpályi* hivatalos elnevezésre. A község és a megye azonban egyaránt az *Alsópálfa* névformát támogatta mondván, hogy a másikat a horvát lakosság nem tudná kiejteni (i. m. 292–3).⁷ Ezek a hivatalos névalakulatok azonban önmagukban nyilvánvalóan nem bizonyítják a *fa* földrajzi köznévi vagy helynévképzői funkcióját, hiszen a névadást intézők maguk is ismerhették a *falva > fa* változást (de legalábbis az ennek révén keletkezett számos *fa* végű településnevet), és a dunántúli tájra jellemző egyik névtípushoz igazodtak a *fa* alkalmazásával (vö. ehhez KÁZMÉR 1970: 68 is).

Az, hogy — külsődleges körülmények folytán — elsődleges településneveket ugyan nem alkotunk a *fa* elem felhasználásával, a nevek változásában viszont szerepet kap, továbbra is jó érv lehetne a *fa* lexéma vagy képző voltának igazolása mellett. A *fa* változási viszonyrendszere azonban — mivel csak a *falvát* váltja — túlzottan homogén, s ez mindjárt kétséges is teszi az esetlegesen felmerülő földrajzi köznévi vagy képzői szerepét. Nincs még egy olyan helyfajtajelölő lexéma vagy névképző formáns ugyanis, amely ennyire egyoldalúan viselkedne: míg például a 'falú, lakott hely' jelentésű *lak*, *ház*, *falú*, *telek*, *föld* stb. vagy a képzőként a helynevekben gyakorta felbukkanó *-i*, *-d*, *-gy* stb. kifejezetten gazdag változási repertoárral rendelkezik, hiszen mindegyikük többféle vál-

⁷ Ebben a településnévben a *fa* például látszólag az *i* helynévképzőt váltó elemként kerül elő, de ez a megfelelés kétségkívül nem természetes nyelvi fejlődés eredménye.

tozás kiindulópontja és következménye is lehet, addig a *fa* csak az itt tárgyalt *falva* > *fa* változási folyamat eredményeként jelenik meg a településnevekben, és még csak analogikusan sem vált semmilyen más utótagot. Mindezek okán nagyon úgy fest, hogy a *fa* nem funkcionálhatott a magyar nyelvben sem földrajzi köznévként, sem helynévképzőként, ez esetben pedig a változási folyamat, aminek eredményeként feltűnik, sem igen lehet névszerkezeti módosulás.

2.2. A *falva* > *fa* módosulást — olykor megokolva, máskor anélkül — a legtöbben hangtaniváltozásnak tartják. Arról, hogy néhányan a dunántúli tájra jellemző rövidülést (pl. CzF.) vagy általános összevonást (pl. PAIS 1911) látnak benne, már esett szó (de ehhez további szakirodalmi utalásokat bőségesen találunk KÁZMÉR munkájában is, 1970: 66). HORGES ANTAL azzal pontosítja a „rövidülései elmélet”-et, hogy annak egy sajátos típusát, az egyszerejtést (mint a „beszélő képzetmechanikájának tökéletlenségé”-t, azaz valamiféle sajátos „beszédhibát”) tartja a változás mozgatórugójának (1934: 70, 72), utalva arra, hogy a dunántúli *Kisasszonyfa*, *Büdösfa*, *Mihályfa* stb. nevek *fa* vége korábbi *fala* (< *falva*) alakból rövidült. HORGES elképzelését azonban könnyűszerrel cáfolhatjuk: a *falva* > *fa* változás közé — amint KÁZMÉR adatai tanúsítják — nem iktatható *fala* változat, és ráadásul a *falva* > *fala* változási folyamat névföldrajzi tekintetben is teljesen elkülönül a *falva* > *fa* tendenciától (lásd ehhez KÁZMÉR 1970: 66 is).

A változási folyamatot messze legalaposabban ismerő KÁZMÉR MIKLÓS az előző vélekedésekkel szemben úgy látja, hogy a *fa* „közbülső fok nélküli rövidülése” a *falvá*-nak, s e módosulást „az ismert hangtani tendenciák közé nem tudjuk besorolni” (1970: 67). E helyett éppen olyan nagyfokú redukciót tételez fel a *falva* > *fa* kapcsán, mint amelyet az önálló szóból keletkezett határozóragjaink egy részében tapasztalunk (i. h.). A hangalaki redukciót a **belen* > *-ben*, **royul* > *-ról* stb. agglutinációs folyamatok során mindig jelentésváltozás előzte meg, s ez a jelentésváltozás KÁZMÉR szerint a *falva* esetében is bekövetkezett: elszakadhatott a nagyon korán egyalakú tövé vált *falu*-tól (vö. *falu-k*, *falu-ja* stb.).

KÁZMÉR alakredukciós elképzelése és a határozóragok analógiájának felvetése kétségtelenül igen figyelemreméltó ötlet. Magam is úgy látom, hogy a jelentésváltozás szerepet játszhatott a *falva* ilyen jellegű módosulásában, de ha csupán a *falu*-tól való elszigetelődés elősegítette alakredukcióról lenne szó, a *falva* > *fa* változás minden bizonnyal szélesebb területet érintette volna (hiszen a *falu* a magyar nyelvterület egészén egyalakú töként él), s aligha léteznének ennyire világosan elkülönülő gócok. Minthogy azonban a gócok a Nyugat-Dunántúlon nagyon is markánsan megjelennek, úgy tűnik, a fenti elképzelésben nemigen táltunk rá a megfelelő magyarázatra.

2.3. A *falva* > *fa* településnév-változás megindulását feltehetőleg valóban a *falva* szemantikai jellemzői tették lehetővé. A szakirodalom megállapításai szerint a *falu* lexéma régtől fogva egyalakú töként viselkedik (lásd

például KÁZMÉR 1970: 28–9),⁸ s egyalakúságát legegyszerűbben a többes számú és a birtokos személyjeles alakján mérhetjük le. Azt, hogy a *falu* többes száma *faluk* alakú, mutatják a régiségből a magyar nyelv legkülönbözőbb emlékei: bibliafordítások, prédikációk, legendák, krónikák, magánlevelek, hivatalos iratok, gazdaságtörténeti emlékek, testamentumok, periratok stb., melyekben sehol nem szerepel *falvak*, csak *faluk* (vö. MÉSZÖLY 1956: 130). Erről tanúskodnak továbbá a régi nyelvtanaink (i. h.) éppúgy, mint a mai nyelvjárási adatok: a *faluk* térképe a MNyA. alapján igencsak egységes képet mutat ebből a szempontból: csupán a peremterületeken bukkan eléink itt-ott egy-egy elszórt *falvak* alak mellékváriánsként, egyébként mindenhol a *faluk* az általános használatú forma (vö. MNyA. 982. térképlap, hasonló képet mutat ebből a szempontból a RMNyA. is, vö. 2703 térképlap). A *falvak* többes számú alakról úgy tartja MÉSZÖLY, hogy az nem természetes fejlődés eredménye, „csak körülbelül száz-valahány éves tudákos csinálmány az ősi *faluk* helyett az ősi *darvak* képére” (1956: 139). Még ha nincs is feltétlenül igaza MÉSZÖLYnek abban, hogy a *v*-s forma nem lehet eredeti tő, a *faluk* fent jelzett, régtől egyértelműen megfigyelhető dominanciája mindenképpen elgondolkodtató, és azt jelzi, hogy ha *v* tövű volt is elsődlegesen a *falu*, igen korán megszűnt az lenni.

A *falu* birtokos személyjeles alakjának vizsgálata hasonló eredménnyel zárul: régi nyelvmemlékek és mai nyelvjárási adatok egyaránt arra mutatnak, hogy a *falu* birtokos személyjeles alakja a *faluja*, és csakis a településnevek utótagjaként találjuk meg a *v*-s tövet mutató *falvá*-t (vö. pl. MÉSZÖLY 1942: 27, 1956: 136). A mai *Erzsébetfalva* például a Margit-legendában mint *Szenterzsébetasszonyfalva* (*zent ersebet azzon faluaban*) szerepel (MargLeg. 194/425), s mellette ott olvashatjuk, hogy István király „ada az jenedy reuet *faluyauual* (...) ez clastromnak”. És MÉSZÖLY szerint az is teljességgel elképzelhetetlen, hogy az a beszélő, aki *Budafalvá*-t mond településnévként, egyúttal azt is mondaná, hogy a földesúrnak „*Budafalva* volt az egyik *falva*”, e helyett nyilvánvalóan azt mondja, hogy „*Budafalva* volt az egyik *faluja*” (1956: 138). Ezt a tételt a lexéma nyelvjárási előfordulása is megerősíti: a MNyA.-ban nem találunk ugyan olyan térképlapot, amelyen ezt ellenőrizhetnénk, szerepel viszont a RMNyA.-ban, ahol a 136 kuta-tópontból mindössze háromban (Tatrag, Bogdánfalva, Magyargyerőmonostor) kerül elő a *falva* variáns, az utóbbi helyen ráadásul a *faluja* alakkal váltakozó használatot mutatva (vö. 2702. térképlap).

Nagyon úgy tűnik tehát, hogy a *falu(ja)* és a *falva* között az alaki eltávolodás funkcionális elkülönüléssel is együtt járt: míg ugyanis az előbbi közszoói szerep-

⁸ Az újabb szótörténeti, etimológiai kutatások a *falu* eredeti *v* tövű voltáról szóló vélekedéseket fogadják el, mely szerint a szóvégi *u* *v*-vel alternáló ősi képzőelem lehetett. Az *u* megőrzött tövűhangzó volta az újabb etimológiai szótárak szerint „nem valószínű” (vö. TESz., EWÜng., ZAICZ 2006).

ben használatos, az utóbbi csakis helynévi összetételek második névrészeként fordul elő. A szóhasadás e speciális esetéről MÉSZÖLY GEDEON a következőképpen nyilatkozik: „Köznévnek földrajzi tulajdonnévvé vagy összetett földrajzi név tagjává váltva olyan neme a jelentésváltozásnak, mely a nyelvtörténet számos adata szerint sokszor megszüntetheti a kapcsolatot az illető földrajzi név és a vele azonos eredetű és szerkezetű köznév alaki fejlődése között.” (1956: 137–8).⁹ A *falva* földrajzi köznév tehát helynévalkotó formánssá lett, s abban, hogy éppen a birtokos személyjeles forma vette magára ezt a funkciót, az is közrejátszhatott, hogy a helynevek megalkotásában a földrajzi köznevek nagy többségükben éppen a birtokos személyjeles változatokkal vesznek részt. Jól szemléltetheti ezt a „Korai magyar helynévszótár” (KMHsz.) első kötetének anyaga, amelyben például a *falu* ~ *falva* aránya 15 : 85%, a *ház* ~ *háza* aránya 9 : 91%, a *lak* ~ *laká-é* 27 : 73%, a *föld* ~ *földé-é* pedig 6 : 94%-os megfelelést jelez. S az efféle jelölt birtokos jelzős összetételek között vannak *Nagyfalva* típusúak is, ahol a birtokos jelzős szerkezet nyilvánvalóan nem valós birtoklásra utal, hanem pusztán formális szerepe van.¹⁰

A *falva* helynévalkotó formánsi szerepére (és a birtokos személyjel formális jelenlétére) bizonyosságul egy-két *falvája* utótagú helynév szolgálhatna. Ilyenre mindeztidáig ugyan nem akadtam, de efféle alakok létrejöttének lehetőségét egyáltalán nem tartom kizártnak.

3. A *falva* > *fa* településnév-változást — a fentiekben részletezett okok folytán — nem sorolhatjuk a hagyományos értelemben vett névszerkezeti átalakulások körébe. Annál nagyobb realitása van ugyanakkor véleményem szerint annak, hogy a változást mint *hangtani jellegű folyamatot* kíséreljük meg leírni és jellemezni. Azzal ugyanis, hogy a *falva* alakilag és funkcióját tekintve is eltávolodott a *falu*-tól, megnyitotta az utat a további (immáron hangtani természetű) változások előtt is. A helyneveket — jellegükből és funkciójukból adódóan — többnyire nem alapalakjukban, hanem helyhatározóraggal ellátva

⁹ MÉSZÖLY egyébként egyazon kiindulási alakból (*falua*) magyarázza mindkét birtokos személyjeles formát, s a *j* és *v* elemet egyaránt (párhuzamosan bekerülő) hiátustöltő mássalhangzónak tekinti: *faluj-a* ~ *faluv-a*, s az utóbbi esetében aztán a két nyílt szótagos tendencia működése eredményezi a *falva* alakot (vö. 1942: 27, 1956: 137).

¹⁰ Biztosra veszem ugyanakkor, hogy a *falva* utótagú településneveknek a *falu*-val való kapcsolattal a beszélők, a névhasználók tisztában vannak. Ezt jelzik például azok a családnévi származékok is, melyek alapjául *falva* utótagú településnevek szolgáltak ugyan, ám a családnévben a *falu* melléknévi alakja lép előtérbe: *Lengyelfalva* (1335/1339: *Lengenfalua*) > *Lengyelfalusi* (1632: *Lengyelfalusi*, KÁZMÉR 1970: 170), *Nyíresfalva* (1645: *Nyresfalva*) > *Nyíresfalusi* (1690: *Nyresfalusi*, i. m. 173), *Jékelfalva* (1359: *Jekulfalva*, 1639: *Jekelfalwa*) > *Jékelfalusi* (1365: *Jekulfalusi*, 1639: *Jekelfalusi*, i. m. 280) stb. De erre utalnak a településnevekben olykor akár hosszabb ideig megfigyelhető *falva* ~ *faluja* váltakozások is: 1554: *Györgyfalva*, 1565: *Györgyfaluja*, 1571: *Györgyfalva*, 1582: *Györgyfaluja* (KÁZMÉR 1970: 206).

használjuk. Azt, hogy a *falva* utótagú településnevek *hol?* kérdésre felelő határozóragos alakja *falván*, a mai nyelvhasználat (*Nyírmártonfalván lakom.*) éppúgy mutatja, mint egy-két véletlenül, valójában az oklevél szövegezőjének hibájából, figyelmetlenségéből fakadóan elének kerülő történeti adat. Egy 1310-ből való *Budafoluuan* településnév végén található *n* például minden bizonnyal határozórag, amely úgy kerülhetett oda, hogy „az oklevélíró a latin megfogalmazás menetéből pillanatnyilag kizökkenve, magyar helyhatározói formát használt” (PAIS 1931b: 479). Néhány későbbi, magyar nyelvű iratból is előkerültek efféle határozóragos formák: 1570: *Janosfaluan* (KÁZMÉR 1970: 205), 1653: *Kománfalván* (i. m. 216), 1650: *Czurefalvan* (i. m. 195).¹¹

A zárt szótagi *l* kiesése és az előtte lévő magánhangzó megnyúlása a magyar nyelvjárások jellemző vonása. Az *l* + dentális mássalhangzó kapcsolatban szinte az egész nyelvterületen elterjedt az *l* kiesése és egyidejűleg a megelőző magánhangzó időtartamának megnövekedése: *zöld* > *ződ*, *voltam* > *vótam*, *gyümölcs* > *gyüümölcs*, *molnár* > *mónár* stb. (vö. KÁLMÁN 1966: 34, IMRE 1971: 261). Egy szűkebb területen, éppen nyugaton (és középen) az *l* azonban nemcsak dentálisok előtt tűnik el, hanem számos egyéb esetben, például a minket most közelebbről érdeklő *lv* hangkapcsolatban is: *olvas* > *óvas*, *sülve* > *süüve*, *nyelve* > *nyēve* (vö. KÁLMÁN 1966: 34, MNyA. 869. térképlap: *olvasol*). IMRE SAMU a szótagzáró *l* kiesését egyenesen a nyugati nyelvjárástípus fő jellemzőjének minősíti (1971: 371). A nyugati nyelvjárástípus pedig — mint az köztudott — a régi Moson, Sopron, Vas, Zala megyéket, illetőleg Győr és Veszprém megyék nyugati szegélyét foglalja magában (KÁLMÁN i. m. 69). Ezen a nyelvjárási területen tehát a *falva* településnévi utótagból (és persze a ragos *falván* alakból) szabályos hangváltozás révén *fāva* (*fāván*) lett, sőt mivel a nyugati nyelvjárásterületen a nyúlás nem is szükségszerű velejárója az *l* kivetésének (pl. *element* > *emēnt*, *gondolta* > *gonduta*, *szolva* > *sziva* stb.; vö. KÁLMÁN i. m. 34), akár *fava* (*faván*) variánssal is számolhatunk.

A két magánhangzó közötti (intervokális) helyzetben lévő köznyelvi *v* kiesésével — ugyancsak általános magyar nyelvjárási sajátoságként — hiátus keletkezik: *üveg* > *üög*, *köves* > *kües*, *fuvar* > *fuar* stb., amely azonban a magyar nyelvterület legnagyobb részén nem marad így, hanem többnyire hiátustöltő mássalhangzó beépülésével szűnik meg: *üjeg*, *küjes*, *fuhar* stb. Ismét csak nyugaton (és részben keleten is) azonban a hiátusos helyzet fennmaradhat, és emellett az is előfordul, hogy az érintkező két magánhangzó diftongusba vagy hosszú

¹¹ A számos *-falván* adattal szemben elvéve *-falvában* is előkerült ugyan a forrásokból: a Csík megyei *Karcfalva* például egy 1566-os iratban *Karchijfalvaban*-ként bukkan fel (vö. KÁZMÉR 1970: 168), az ilyen ragos formák azonban vélhetően a szövegező nyelvtudatának megtévedésével függhetnek össze, s a helyi nyelvhasználatot aligha jellemzik. Olyasféle tévesztés lehet ez, mint amelyet napjainkban is megfigyelhetünk, amikor egy-egy távoli település helyragos alakjában bizonytalanok vagyunk.

monoftongusba olvad össze: *üveg* > *üög* > *ög*, *süveg* > *süög*, *kovács* > *koács* > *kács* (a példákhoz lásd ÚMTsz., KÁLMÁN 1966: 47, IMRE 1971: 258–9, MNyA. 1136. térképlap: *üveg*). Egy ilyen hangváltozási folyamat az előbb említett *fāván* ~ *faván* határozóragos alakból tehát teljesen szabályosan *faán* ~ *fán* formát hozhat létre, amelyből aztán a nyelvérzék elvonással könnyűszerrel megalkothatta a *fa* nominatívuszi névvégződést. Nem gondolom persze, hogy a változás feltétlenül efféle lineáris fejlődési rendet követett volna: ezek a folyamatok bizonyára egyidejűleg történhettek meg a *falván* > *fán*, *falva* > *fa* átalakulás során.¹² És valószínűleg nincs is szükség azt feltételezni, hogy valamennyi *falva* > *fa* változás mögött pontosan ez a hangalaki módosulás áll. Sokkal valószínűbb ugyanis, hogy a változás keletkezési gócaiban csak az első *fa* végződésű településnevek alakultak így, a továbbiak aztán ezek mintáit (is) felhasználva születhettek meg, engedve valamiféle általános rövidülési tendenciának is.

A fent bemutatott változási folyamat lehetőségét már KÁZMÉR MIKLÓS is felvetette mint olyan, „igencsak elméleti fejlődési sort”, amely teljességgel ki is zárható, mivel „*l* nélküli adatok csak szórványosan (...) és csak a XIX. századból mutathatók ki, ekkorra pedig a *-falva* > *-fa* változás jelentős részben már lezajlott” (1970: 67). KÁZMÉR elutasító véleménye az írott adatok ismeretében jogosnak látszik ugyan, ám ha figyelembe vesszük, hogy a zártszótagi *l* kiesése mint a legtöbb koartikulációs jelenség — legyen bár régtől sajátossága a nyelvünknek — az írásban csak igen ritkán tükröződik, talán érdemes mégis megfontolnunk a lehetőséget. A korai adatok egyébként nem hiányoznak teljesen: a Vas megyei *Andrásfalva* település neve például egy 1409-es oklevélben *Andreasfaua* formában adatható (Zs. 201: 218, KÁZMÉR 1970: 253). Az egy-két felbukkanó példa pedig éppen azt jelezheti, hogy ez a jelenség az élő beszédnek sajátossága lehetett ugyan, de az írott forma — egyfajta hangalaki „sztenderd”-hez igazodva — nem engedett teret neki. Azt, hogy efféle helyesírási-hangtani normához való igazodás már az ómagyar korban is érvényesülhetett, BENKŐ LORÁND a nyelvemlékek írásgyakorlatáról szólva emeli ki mondván, hogy „a magyar nyelvi elemek lejegyzésében többé-kevésbé érvényesült bizonyos közös eljárás mód, írásnormaszerű egységesítő igyekezet, melynek a királyi kancellária és a hiteles helyek, illetőleg a szerzetesrendek, kolostorok voltak a legfőbb letéteményesei” (1997: 175, de lásd még 2003: 159 is). Ugyanerre az eredményre jutott az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátterét boncolgatva HOFFMANN ISTVÁN is (2004, főként 37–8, 58–9).

4. Amennyiben feltételelesen bár, de elfogadjuk a fentiekben vázolt változás lehetőségét, választ kell adnunk arra, hogy miért éppen ezen a vidéken, és miért éppen ekkor következett be a *falva* > *fa* átalakulás. Úgy gondolom, ezek a kér-

¹² Ahogyan megtörténtek éppen a Dunántúl ezen vidékein más, elsődlegesen *lv* hangkapcsolatot tartalmazó lexémák esetében is: például *múlván* > *mán*, *olvas* > *ós* (vö. ÚMTsz.).

dések igen könnyen megválaszolhatók. A nyelv földrajzi vonások hátterében minden bizonnyal nyelvjárás-történeti tényezők állnak: a zártszótagi *l* kiesése bármiféle mássalhangzó előtt — mint az előzőekben láthattuk — a nyugati és egyes középső vidékek nyelvjárásai sajátossága, az intervokális helyzetű *v* elmaradása pedig a nyugati és részben keleti nyelvjáróterületeken ment végbe. A két hangtani jelenség közös metszete éppen az a nyugati nyelvjárástípus, ahol a *falva* > *fa* változás (először Vas és Zala megyében, utóbb Pozsony vidékén) útjára indult. Baranyába, amely nem része a nyugati nyelvjárástípusnak, talán az a népvándorlási hullám vitte el, amely a török hódoltság után a Dunántúl nyugati részéről indult Tolna és Baranya felé, nagy számú népesség itteni letelepedését eredményezve (vö. ehhez BENKŐ 1957: 86). És noha — mint említettem — feltételezhető, hogy a *falva* > *fa* változás egy idő után analogikus terjedésű lehetett, nyelvöldrajzilag mégis erősen korlátozott tendenciának mutatkozik. Ennek részben az lehet az oka, hogy a szomszédos vidékek — lényegesen kisebb számú — *falva* utótagú településnevei már korábban átmentek valamilyen módosuláson (pl. *falva* > *falu* redukción), s ez természetes akadályként állta útját a *falva* > *fa* terjedésének. Az is elképzelhető továbbá, hogy bizonyos hangtani korlátozással mégiscsak számolnunk kell: vagyis a *falva* > *fa* változás csakis olyan vidékeken tudott teret nyerni, ahol ezt a hangtani feltételek megengedték.

A kronológiai jellemzők ügye jóval fogósabb kérdés: mivel magyarázható, hogy a *falva* > *fa* településnév-változás csak a 17–18. századra „érik be”, holott az *l* zártszótagi és a *v* intervokális helyzetű kiesése igen régi jelenség. Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre a településnevek használatában érvényesülő névszociológiai tényezők adják meg a választ. A *falva* utótagú településnevekben a magyar nyelvterület egyes vidékein — ahol az előbbi két változási folyamat egyáltalán érvényre jutott — akár már évszázadokkal korábban is bekövetkezhetett a *fá*-vá rövidülés. Van is néhány kifejezetten korai adata a jelenségnek, melyekkel KÁZMÉR MIKLÓS kitűnő munkája nem is nagyon tud mit kezdeni: ilyen például a Vas megyei *Pálfa* vagy a Baranya megyei *Bánfa* a 16. századból (1572: *Palffa*, KÁZMÉR 1970: 264, 1535/1700 k.: *Banfa*, i. m. 254). Minthogy azonban a *Pálfa* típusú névformák csupán a *Pálfalva*-félék hangtani természetű (mellék)variánsai voltak, csak igen ritkán kerülhettek be a hivatalos okmányokba. Ezt a feltételezést esetleg az is támogathatja, hogy az 1780–81-es datálású forrás (ennek fellelési helyéhez lásd KÁZMÉR i. m. 72) például a *falva* > *fa* típusba tartozó településnevek közül mindkét variánst rögzíti, de különbséget is tesz egyúttal közöttük, a *falva* utótaggal álló formát „latin”, a *fa* névvéggel állót pedig „magyar” változatként közli: lat. *Bacsfalva* ~ hung. *Bacsfa*, lat. *Egyházfalva* ~ hung. *Egyházfa*, lat. *Királyfalva* ~ hung. *Királyfa* stb. Ez minden bizonnyal azt mutatja, hogy a névadatok lejegyzője különböző nyelvhasználati szintekhez tartozóknak ítélte meg a variánsokat: „latin” minősítéssel a hivatalos, „magyar” minősítéssel pedig a helyi beszélt nyelvi, nyelvjárás formát látta el. A

bihari településnév-változatokról hírt adó 1906-os nyelvjárási gyűjtemény is a *Jánosfalva* ~ *Jánosfa*, *Nyégerfalva* ~ *Nyégerfa* variánsok között stilisztikai értékbeli különbségekről számol be: a *falva*-ról azt tartva, hogy az a választékos, hivatalos forma (vö. BÖSZÖRMÉNYI GÉZA gyűjtésére hivatkozva KÁZMÉR 1970: 73).

5. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a *fa* névvéggel álló településnevek azt követően kerültek be tömeges méretekben az iratokba, amikor az előzményüként szolgáló *falva* variánsokat végleg kiszorították a használatból, azaz egyedüli létező névformává léptek elő. Azt, hogy ez ténylegesen megtörtént, az jelzi például, hogy a *Boldogasszonyfa* típusú településneveknek a mai névhasználat — a földrajzinév-gyűjtemények tanúsága szerint — már nem ismer *Boldogasszonyfalva* változatát (vö. például BMFN., ZMFN., VMFN. *fa* végű településneveit). Sőt nem tudtak ilyenekről azok a jegyzők vagy más hivatalos személyek sem, akik a 19. század második felében Pesty Frigyes országos helynévgyűjtő-mozgalmának keretei között szolgáltatottak településükről adatokat. A Veszprém megyei *Bodorfa* nevééről állítja például az itt működő jegyző, hogy más neve nincs, és mindig is ilyen néven volt ismeretes. *Káptalanfa* nevééről hasonlóképpen nyilatkozik a jegyzője (lásd ezekhez NY. NAGY. 2000: 215, 222). Néhány nagyon ritka kivételtől eltekintve (mint amilyen a Vas megyei *Vasasszonyfa* nevéből lett *Asszonyfai-dűlő* ~ *Asszonyfalvi-dűlő* névpár) arra sem találunk példát, hogy a *Lukafa*, *Ibafa* típusú településnevek felhasználásával keletkezett mikrotoponimák esetleg *Lukafalvi*, *Ibafalvi*-féle jelzői névrésszel állnának, e helyett minden esetben *Lukafai-erdő*, *Lukafai-határ*, *Ibafai-árok*, *Ibafai-patak* stb. névalakulatokkal találkozunk (lásd az ehhez hasonlókat tömegével az előbb említett névtárakban).

A *fá*-nak a *falva*-tól való eltávolodásáról, elszakadásáról, azaz valójában a lexeéma történetében egy újabb *s z ó h a s a d á s r ó l* árulkodik a *falva* > *fa* változáson átment településnevek szemantikai átértékelődése is. Azt, hogy ez nem újkeletű jelenség, elsősorban az jelzi, hogy nemcsak a mai népi névmagyarázatok asszociálnak a 'falu' helyett a növénynévi 'fa' jelentésre, hanem így volt ez már Pesty Frigyes gyűjtésének idejében is. A ma Szigetvár részeként ismert *Beccefá*-ról úgy tartja a szájhagyomány, hogy „1566-ban Beczefával határos Szigetvár ostroma alkalmával Beczefa helyén valamely terebélyes fa találtatván; ez alatt kötötték valami fegyvernyugvási béke, és innét lett a helység Beczefának nevezve” (BMFN. 1: 457). A szintén Baranya megyei *Bánfa* a néphit szerint „egy vastag öreg fáról vette a nevét (...) e fát Bánnak hitták (...) mivel a törökök után a helység oda építetett (...) valószínű, hogy onnéd veszi a nevét Bánfa” (BMFN. 1: 516). A Vas megyei *Andrásfá*-n pedig — mondják napjainkban is az ott élők — valamikor egy András nevű ember tölgyfát ültetett, amit aztán András fájának hívtak (VMFN. 558). Példák sokaságát említhetnénk még meg a szemantikai átrendeződés szemléltetésére, de ezek további bemutatásától itt most

eltekintek. A szóhasadást és a *falvá*-tól való elszigetelődést rendszertani tekintetben talán az is elősegítette, hogy a növénynévi *fa* lexéma egyébként is gyakori alkotóeleme régtől fogva a helyneveknek: elsősorban erdők (pl. *Ritkafa*) és települések (pl. *Patafa*, *Feketefa*, *Szászfa*) megnevezéseinek utótagjaként állva (a nevekhez lásd KMHsz. 1.).¹³

6. A *falva* utótagú településnevek körében nem a *falva* > *fa* változás lenne az egyetlen hangtani természetű módosulás: a *falva* > *fala* 17–18. században induló, közel száz nevet érintő jelensége Gömör, Bereg–Ugocsa, Székelyföld és Moldva góccokkal jellemezhető (vö. KÁZMÉR 1970: 81–8), a *falva* > *fóva* ~ *fáva* pedig mindössze néhány adattal, szétszórva fordul elő például Liptó, Sopron, Borsod, Zala, Vas megyék, valamint Moldva területén (i. m. 124). Míg azonban ezek a variánsok sztenderd névalakként nem maradtak fenn — talán az egyetlen Gömör–Kis-Hont megyéből való *Gömörpéterfala* 1904-es hivatalos rögzítését kivéve (lásd ehhez MEZŐ 1999: 298) —, hanem minden esetben *falva*-ként rögzültek, a *fa* végződésű álló településnevek *s z t e n d e r d i z á c i ó j a* általános jelenségnek számít. Mindez talán azzal van összefüggésben, hogy az előbbieknél egész történetük során csupán mint a *falva* beszélt nyelvi (hangtani) variánsai léteztek, mindvégig őrizve a szemantikai kapcsolatukat a lexémával, a *fa* azonban — mint láthattuk — egy idő után elszakadt az előzményeként szolgáló *falvá*-tól, s a nyelvérzék ezt követően aztán már nem is hozta összefüggésbe vele. Ezt az eltávolodást lemérhetjük többek között azon is, hogy a *fa* névvégződéssel álló névalakok hol hosszabb, hol rövidebb ideig váltakoztak a *falva* utótagú variánsokkal, majd ez a váltakozás jól láthatóan megszűnt: a dokumentumok ugyanis egy idő után a *fa* formák egyeduralmáról vallanak.

7. A fentiek fényében talán a *fa* névvégződéssel álló településnevek morfológiai jellemzőiről is bátrabban nyilatkozhatunk. Említettem korábban, hogy a *fa* földrajzi köznévi vagy helynévképzői funkciója ellen milyen érvek hozhatók fel. Ezeket továbbra is fenntartva összességében mégis úgy látom, hogy a *fa* kétségtelenül e településnevek utótagjaként áll: a népi magyarázatok egyértelműen jelzik például, hogy az *Andrásfa*, *Becefa*-féle névalakok összetett volta a névhasználók számára világos, csak éppen az utótag eredeti motivációját újabb szemantikai jegy váltotta fel. Amennyiben pedig a *falvá*-t váltó *fa* földrajzi köznévi utótagnak minősül, a *falva* > *fa* változást tipológiai szempontból éppen olyan névrészcsereként kell tekintenünk, mint például az *Újfalva* > *Újlak* módosulást. Azt is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a változás számos speciális, egyedi jellemzővel is bír, s noha végső soron névszerkezeti átalakulásként teljességgel megindulását valójában hangtani változásként könyvelhetjük el. Különleges

¹³ Az efféle településnevek elsődlegesen bizonyára maguk is mikrotoponimák lehettek (éppen erdők megnevezései), s ez vonódott át utóbb másodlagosan a települések nevévé.

rendszer-tani helyét — úgy vélem — éppen ennek a kettős meghatározottságnak köszönheti.

Irodalom

- ÁDÁM IMRE (1918), *Fa = falva, falu*. *Nyr.* 47: 241–2.
- BENKŐ LORÁND (1957), *Magyar nyelvjárástörténet*. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1965), A földrajzi nevek nyelvtörténeti tanulságai. *SzFTTK.* 1: 69–76.
- BENKŐ LORÁND (1997), A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ezekből következik. In: *Honfoglalás és nyelvészet*. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Bp. 163–76.
- BENKŐ LORÁND (2003), *Beszélnék a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Bp.
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Szerk. PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.
- CZF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára 1–6*. Pest, 1862–1874.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Bp., 1993–1995.
- HOFFMANN ISTVÁN (2004), Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 1*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–61.
- HORGER ANTAL (1934), Az egyszerejtés. *MNy.* 30: 69–72.
- IMRE SAMU (1971), *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA (1966), *Nyelvjárásaink*. Bp.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1970), *A »falu« a magyar helynevekben. XIII–XIX. század*. Bp.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN (1928), *A falu tővégi u-járól*. *MNy.* 24: 115–6.
- LexLoc. = *Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum anno 1773 Officiose Confectum*. Budapestini, 1920.
- MargLeg. = *Szent Margit élete (1510)*. Régi Magyar Kódexek 10. sz. Bp., 1990.
- MÉSZÖLY GEDEON (1942), *Nyelvtörténeti fejtegetések a Halotti beszéd alapján*. Acta Universitatis Szegediensis. Szeged.
- MÉSZÖLY GEDEON (1956), *Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal*. Bp.
- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI*. Szerk. DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU. Bp., 1968–1977.
- NY. NAGY ISTVÁN (2000), *Pesty Frigyes kéziratosa helynévtára. Történelmi Veszprém vármegye*. Pápa.
- PAIS DEZSŐ (1911), Kálócza. *MNy.* 7: 168–9.
- PAIS DEZSŐ (1931a), *Fal*. *MNy.* 27: 242–6.
- PAIS DEZSŐ (1931b), *-foluuan: -falván*. *NyK.* 48: 479.

- PAPP ISTVÁN (1963), Rövid véghangzóink sorsa és a nyelvi szerep. *MNy.* 59: 393–408.
- RMNyA. = *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–.* Szerk. JUHÁSZ DEZSŐ. Gyűjtötte MURÁDIN LÁSZLÓ. Bp., 1995–.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–1976. IV. *Mutató.* Bp., 1984.
- TÓTH VALÉRIA (2007), A településnevek változási érzékenységről. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Bp. 57–65.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–.* Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.
- VMFN. = *Vas megye földrajzi nevei.* Szerk. BALOGH LAJOS–VÉGH JÓZSEF. Szombathely, 1982.
- WERTNER MÓR (1905), Bádofa és Bágyon. *MNy.* 1: 327.
- ZAICZ GÁBOR (főszerk.) (2006), *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Bp.
- ZMFN. = *Zala megye földrajzi nevei.* Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964.
- ZOLNAI GYULA (1906), Történettudomány és nyelvtörténet. *Nyr.* 35: 193–206.
- Zs. = *Zsigmondkori oklevéltár I (1387–1399), II/1. (1400–1406), II/2. (1407–1410).* Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR. Bp., 1951–1958.

